

Reflexionant sobre epidèmies i pandèmies

Resum del Curs Eivissenc de Cultura de 2020

per Maurici Cuesta i Labèrnia

L'any 2020 serà recordat molt de temps. I gairebé per tota la humanitat. Especialment els primers dies del mes de març, quan es feia realitat un rumor que venia planant sobre la informació pública: la difusió d'una pandèmia que duia aparellats malalts, defuncions, confinaments i restriccions de tota mena. La malaltia respiratòria causada pel SARS-CoV-2, més coneguda com covid-19, es va fer un lloc ben central en les vides de gairebé tothom, i va fer anar de corcoll les autoritats sanitàries i, per extensió, tots els responsables públics.

Les repercussions varen ser –i són– moltes: les que han tengut a veure amb la salut universal i de les persones; les socials per la crida a adaptar-se a les normes a preservar; les epidemiològiques; les que afecten les polítiques públiques en matèria de salut i higiene; les relacionades amb les emocions, etc. Sense oblidar les múltiples incidències econòmiques, les implicacions en el lleure i els esdeveniments públics, etc.

En aquesta nova mostra de les incidències de la globalització mundial, Eivissa i Formentera no varen ser un cas a part. Més de 100 persones difuntes per la malaltia, centenars d'ingressos hospitalaris, milers de persones que han passat el virus, moltes persones amb seqüeles, molts negocis tancats, milers de treballadors en EERTO (expedient de regulació temporal d'ocupació), greu descens dels ingressos empresarials, estretors econòmiques, ajuts públics insuficients i aplicats amb retard, diversos confinaments en l'àmbit insular

Resum

Síntesi de les activitats, quatre conferències i una taula redona, incloses en el programa del Curs Eivissenc de Cultura de 2020, amb el títol «Epidèmies i pandèmies: reflexions des de les Pitiüses el 2020», organitzat per l'Institut d'Estudis Eivissencs (IEE).

Mots clau: epidèmies, pandèmies, salut, societat, Eivissa, Formentera, història, economia, curs de cultura.

Abstract

Synthesis of the activities, four conferences and a round table, included in the program of the Ibizan Culture Course of 2020, entitled «Epidemics and pandemics: reflections from the Pitiusan islands in 2020», organized by the Institut d'Estudis Eivissencs (IEE).

Keywords: epidemics, pandemics, health, society, Ibiza, Formentera, history, economy, culture course.

i de la ciutat d'Eivissa, foren algunes de les repercussions més pròximes de la pandèmia. Tot i la gravetat de la situació, molts experts apuntaren que la insularitat havia jugat a favor d'Eivissa i Formentera, atès que el tancament perimetral i les restriccions de mobilitat externa són més fàcils d'aplicar que en un territori continu.

Tot d'una, l'Institut d'Estudis Eivissencs va considerar que una de les millors contribucions que podia fer a la societat d'Eivissa i Formentera era oferir un espai de debat i reflexió sobre la covid-19 (en un moment en què –com ara mateix, a finals de 2021–, no havia finalitzat, convé recordar-ho). A la vegada, també es volia contextualitzar tant el fet en si com la seua incidència i evolució històrica, organitzant el Curs Eivissenc de Cultura sobre el món de les epidèmies i pandèmies, centrat en les illes Pitiüses, però amb la deguda contextualització com a fenomen mundial.

De passada, l'Institut d'Estudis Eivissencs volia donar l'oportunitat a tots els sectors que més de prop havien vist, i encara veuen, els efectes de la covid-19: professionals i voluntaris que han passat per situacions de risc, estrès, patiment, saturació, etc. Persones que han rebut moltes mostres de reconeixement, a les quals es vol sumar aquesta institució cultural, que al mateix temps els volia posar a l'abast una tribuna pública des de la qual emetre la seua perspectiva, els seus greuges, les seues demandes i, sobretot, els seus anhels per poder afrontar millor aquesta situació sanitària i social i fer cara de la forma més robusta possible a situacions anàlogues futures.

I precisament una de les novetats del Curs Eivissenc de Cultura, titulat «Epidèmies i pandèmies: reflexions des de les Pitiüses el 2020», va ser la seua difusió. En una situació de restricció de l'accés als actes culturals i sota sostre, l'IEE va decidir de convocar les sessions de manera presencial, amb un afo-

Pere Salas en un moment de la seua intervenció, acompanyat del director del Curs, Maurici Cuesta.

rament limitat a les 40 persones que cabien a l'espai cultural viler de Sa Nostra Sala, i ampliar-les al públic potencial amb la retransmissió en directe per Internet de totes les activitats. Jordi Roig, vocal de la Comissió Executiva i informàtic de professió, va posar a disposició de l'IEE tot el seu saber per fer possible que les conferències i la taula redona es poguessin seguir des de les llars i dispositius dels amics de l'Institut, publicant-les al canal de Youtube de l'entitat, on han quedat per sempre més. Aquests documents audiovisuals, així, resten ja a disposició de qui hi estigui interessat, per sempre més.

El Curs Eivissenc de Cultura de 2020 es va dur a terme a l'espai cultural de Sa Nostra Sala, al carrer d'Aragó de la ciutat d'Eivissa, atès que s'hi mostrava l'exposició commemorativa dels 50 anys del funcionament de l'Institut d'Estudis Eivissencs, que es va poder visitar entre el 19 d'octubre i el 30 de novembre d'aquell any, amb el nom de «50 anys caminant junts».

La primera de les quatre conferències es va dur a terme el 29 d'octubre, a càrrec de Pere Salas Vives, professor d'Història de la Universitat de les Illes Balears (UIB), i amb el títol «Epidèmies i pandèmies al llarg de la història». Va ser presentat per mi mateix, en condició de coordinador i director del curs.

Pere Salas va fer un repàs detallat a les principals epidèmies i pandèmies de la història mundial. Epidèmies i malalties com el tifus, la pesta bubònica, el còlera, la grip, l'Ebola, la poliomielitis, el paludisme i la malària centraren el seu documentat discurs. Destacà les epidèmies que assotaren en l'Antiguitat les Grècia i Roma clàssiques. Obviament dedicà una bona estona a comentar les causes, el desenvolupament, l'impacte i les conseqüències de l'epidèmia de pesta bubònica que delmà una tercera part de la població europea a mitjan segle XIV.

A l'Edat Moderna, Eivissa va tenir un paper central, tristament, en la pesta del 1652, que va matar 523 persones a Dalt Vila, la meitat de la seua població, gairebé totes des Portal Nou. I és que les ciutats són més perilloses en general. I, normalment, els rics d'una ciutat pateixen més les epidèmies que no la gent del camp. L'arribada dels occidentals a Amèrica fou analitzada amb detall, atès el fort impacte que causà sobre les poblacions ameríndies l'entrada de malalties amb les quals no estaven familiaritzats.

Salas va destacar que els rituals funeraris han anat canviant en funció de les epidèmies, sobretot a partir del segle XIX, quan es desvinculen de la religió i se centren en aspectes higiènics. A les Balears els cementiris s'allunyarien dels nuclis

a partir del 1820. Poc després, comentava que a Liverpool, el 1832, en el marc de les revoltes per l'epidèmia de còlera, es va arribar a assassinar metges als quals culpaven de crear la malaltia per quedar-se els cadàvers. Aquesta mostra de ràbia i descontentament també s'ha traduït en la culpabilització de les minories, com quan amb la pesta negra del segle XIV es va responsabilitzar els jueus, o amb el còlera del segle XIX es va acusar els musulmans i el pelegrinatge a la Meca. Va enllaçar aquests esclats amb les persones negacionistes de l'actualitat i les que rebutgen les restriccions imposades pels governs, el 2019 i 2020. La pandèmia de grip del 1918 també va ser objecte d'un minuciós resum, el precedent més similar a l'actual situació provocada per la covid-19.

La segona de les conferències, va anar a càrrec de la historiadora i directora de l'Arxiu Històric d'Eivissa i Formentera (AHEIF), Fanny Tur Riera, amb el títol d'«Epidèmies i pandèmies en la història d'Eivissa i Formentera». Gerard Móra Ferragut va presentar aquesta activitat celebrada el 5 de novembre. En la seua documentada xerrada, Tur es va servir del que havia pogut trobar en múltiples documents existents a l'Arxiu Històric d'Eivissa i Formentera relatius a l'esclat d'epidèmies a les Pitiüses, l'organització immediata i posterior que les institucions i la societat plantejaren i les mesures preventives que s'implantaren amb posterioritat. L'epidèmia de la pesta del 1652, les de malària i altres malalties que es donaren a cavall dels segles XIX i XX i la grip del 1918 foren a les que més atenció donà Fanny Tur. La reacció de l'Ajuntament d'Eivissa en les primeres dècades del segle XX davant l'esclat d'epidèmies com la de la pigota, entre d'altres, va ser destacada. Un dels punts àlgids de la seua conferència va ser l'encès elogi que va abocar sobre la tasca científica, conscienciadora i divulgadora d'Enric Fajarnés Tur, de qui pocs anys enrere havia editat una recopilació de les seues obres, cabdals per entendre la ciència i la societat de

l'Eivissa de finals del segle XIX i del primer terç del segle XX.

El metge especialista en medicina preventiva i salut pública, Francisco Cárceles Guardia, protagonista la tercera de les conferències programades, el 12 de novembre, amb el nom de «La covid-19 des d'una perspectiva clínica i sanitària a Eivissa i Formentera». Miquel Cárceles Cardona va dur-ne a terme la presentació. En la seua dissertació, el metge Cárceles va abordar, en primer lloc, les dades sanitàries i epidemiològiques de la covid-19 a Eivissa i Formentera des del març. Així, aportà una gran quantitat de gràfics sobre hospitalització, casos, contagis, defuncions, etc. Així mateix aprofità per subratllar el gran esforç individual de tots els treballadors del sector sanitari i sociosanitari, i agrai el compromís i la professionalitat d'aquestes persones. En aquest sentit, fou essencial la seua experiència com a gerent de l'Àrea de Salut d'Eivissa i Formentera durant anys. En la segona part, Cárceles va repassar les mesures preventives i combatives contra la pandèmia, tant les que s'han estat duent a terme des del mes de març com les que s'haurien de posar en marxa, i es mostrà obert a la seua acomodació a les activitats socials i econòmiques, sem-

Un moment de l'exposició del metge Francisco Cárceles Guardia, acompanyat del vocal de l'Institut Miquel Cárceles Cardona.

Fanny Tur durant la seua exposició sobre les pandèmies al llarg de la història. A la dreta, el vocal de l'Institut Gerard Móra.

pre que les dades epidemiològiques millorin. La variable social i econòmica dels efectes de la malaltia va ser tenguinada en compte en la seua anàlisi però, òbviament, la perspectiva sanitària va per davant. Com a epítet de la seua intervenció, val a destacar que afirmà que l'ús de la mascareta serà vigent durant temps, i es convertirà segurament en la darrera de les mesures aixecades.

El Curs Eivissenc de Cultura de 2020 finalitzà amb una taula re-

dona, el 19 de novembre, anomenada «La covid-19 a les Pitiüses des de primera línia», i protagonitzada per Mònica Yern Moreno (infermera i presidenta de la Junta Insular d'Eivissa i Formentera del Col·legi Oficial d'Infermeria de les Illes Balears), Miguel Ángel Riera Planells (delegat episcopal de Càritas Diocesana d'Eivissa i Formentera), Mari Castaño (coordinadora insular de Creu Roja Eivissa i Formentera) i Maria Àngels Marí Puig (secretària general de la Petita i Mitjana Empresa d'Eivissa i Formentera, PIMEEF). Jo mateix vaig fer la moderació de l'activitat. La pretensió de la taula redona era la de poder donar una tribuna pública a representants d'entitats socials i empresarials que han viscut els efectes de la pandèmia des de primera línia. També es pretenia que es pogués dur a terme una reflexió sobre les mesures aplicades fins al moment i projectar des de l'àmbit de cadascuna de les entitats representades aquelles mesures que es voldrien per poder mitigar els impactes negatius de la pandèmia.

Mònica Yern obrí el foc agraint l'enfeinada del personal laboral sanitari des del mes de març. Després desgranà la seua funció com a coordinadora EDUCOVID a l'Àrea de Salut d'Eivissa i Formentera, és a dir, com la responsable de la relació

Un moment de la taula redona que va cloure el Curs Eivissenc de Cultura. D'esquerra a dreta: Miguel Àngel Riera, Mari Castaño, Maurici Cuesta, Mònica Yern i Maria Àngels Marí.

entre l'àrea sanitària pública i els centres d'ensenyament de les illes Pitiüses. En aquest sentit es mostrà molt satisfeta per la magnífica reacció dels alumnes d'ensenyaments obligatoris i batxillerat, a la vegada que agrai els esforços fets per alumnes i famílies en els períodes de confinament i després. També va comentar el grau de seguiment des de la posada en marxa del curs escolar 2020-2021, i en va fer una valoració positiva.

El capellà Miguel Àngel Riera Planells va començar mostrant dades de l'allau de persones que havien acudit a les dependències de Càritas Diocesana d'Eivissa i Formentera en cerca d'ajuda en veure's afectades per les restriccions arran de la pandèmia i la pèrdua d'ingressos o de poder adquisitiu. Afalagà la reacció dels voluntaris de l'entitat cristiana i destacà que, el novembre de 2020, seguia havent-hi molta demanda d'aliments i altres tipus de col·laboració amb les persones i famílies més afectades. Respecte de la tasca de la seua entitat, va afirmar haver sentit que havien anat més enllà que les administracions públiques.

Per la seua part, Mari Castaño compartí les afirmacions de Riera Planells, a la vegada que destacà el repte logístic i emocional que sig-

nificà –i continua significant–, la tardor de 2020: haver de fer front a les demandes de tantes persones demanant ajuda. De pas, destacà la tasca duta a terme per acompanyar les persones que tenen més dificultats per sortir de ca seua o els alumnes de famílies necessitades que acudeixen a la Creu Roja.

Finalment, Maria Àngels Marí Puig va començar per repassar els greus efectes de la pandèmia en tot el món per passar a subratllar els impactes sobre les petites i mitjanes

empreses de les illes Pitiüses entre el mes de març i el novembre de 2020. Va voler destacar el gran nombre de contactes telefònics d'empresaris desesperats que demanaven assessorament, així com les reiterades peticions des de la PIMEEF a les entitats públiques per prestar ajuda econòmica i financera immediata a les empreses afectades.

Quant a les conclusions dels participants a la taula redona que tancava aquest curs, cal destacar la gratitud per la bona resposta de la societat d'Eivissa i Formentera a les persones que ho han passat més malament, el desig de la fi progressiva de les restriccions i l'apel·lació a la consciència i responsabilitat dels negacionistes, d'aquells que encara neguen les dimensions de la tragèdia i/o en discuteixen les restriccions individuals i col·lectives.

En definitiva, el XLVII Curs Eivissenc de Cultura ha tractat amb diversitat de veus i enfocaments el món de les epidèmies i pandèmies al llarg de la història, la pandèmia entre març i novembre de 2020, i ha pogut aportar un poc de llum a la perspectiva d'un món que vagi recuperant allò que s'ha vengut anomenant «la realitat».

MAURICI CUESTA I LABÈRNIA
DIRECTOR DEL CURS ■

Malgrat la pandèmia, l'assistència presencial al Curs fou molt alta. En la fotografia, una perspectiva de la sala, guardant les distàncies preceptives.

